

Александра А. Томашевић^{1*}
Институт за српски језик САНУ

О НЕКИМ ХИПОТАКСИЧКИМ ПОЈАВАМА У РАЗГОВОРНОМ И НОВИНАРСКОМ ЈЕЗИКУ²

Рад се бави нарочитим појавама у хипотакси разговорног језика и новинских текстова. Анализа таквих појава спроведена је на два корпуса, различита према изворним медијумима остваривања: корпусу из разговорног језика (изворно медијум говора) и из новинских текстова (изворно писани медијум). Анализиране појаве деле се у две групе: реченице које поседују обележја зависних, али вредност независних реченица (*псеудофиналне, псеудовременске реченице са кад, нарочите док-клаузе, псеудопоследичне реченице*) и посебне хипотаксичке конструкције, које не функционишу на истом нивоу као типичне зависне реченице (*зависне реченице којима се саопштава извор информације, зависне реченице као устаљени изрази, зависне реченице које служе као средство за успостављање текстуалне кохезије, нарочите конструкције са глаголом имати* и наизглед зависном реченицом). Уочавају се и издвајају разлике у употреби ових конструкција у два корпуса. Говори се и о особинама говореног језика које су изражене кроз хипотаксу: о питању повезаности зависних реченица са вишим јединицама, о прагматичким елементима говора уопште, па и његове хипотаксе, какви су оклевање, аграматичност и недовршеност. Закључке у раду изводимо у складу са знањима о особинама говореног и писаног језика.

Кључне речи: псеудозависне реченице, разговорни језик, публицистички стил, синтакса, прагматика.

¹ Контакт подаци: alekstomash@gmail.com

² Рад је финансирано Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, према Уговору број 451-03-1271/2022-14/3130, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

1. Овај рад се бави анализом посебних појава у хипотакси разговорног језика и новинских текстова. Заснован је на ширем истраживању³, које је подразумевало детаљну анализу заступљености и употребе свих врста зависних реченица у два посматрана корпуса, које карактерише разлика у изворним медијумима остваривања⁴: корпусу из разговорног језика (изворно медијум говора, текстови из књиге С. Савић и В. Половине *Разговорни српскохрватски језик*, 1989) и из новинских текстова (изворно писани медијум, текстови из дневних новина *Политика*, преузети 2. марта 2020. године). Циљ рада је првенствено уочавање и издвајање особина и обележја реченица које се формално уклапају у дефиницију зависне реченице коју даје Љ. Поповић, а смисаоно то нису. Зависним реченицама сматрамо „реченице које имају конституентску функцију, само су саставни део (конституент, члан) више (шире) конструкције, тј. нису довољне да саме образују комуникативну реченицу” (2012: 309).

Појаве које у овом раду анализирамо делимо на две групе. Прва група су оне реченице које поседују обележја зависних, али вредност независних реченица. Према теоријским разматрањима о разликама између *намерних* и *псеудонамерних реченица* Љ. Поповића (1977: 154–163), такве конструкције називамо *псеудозависним реченицама*. Посматрамо присуство и употребну вредност *псеудофиналних*, *псеудовременских* и *псеудопоследичних* реченица, као и заступљеност њихових субординатора и обележја. Други део рада чини анализа посебних хипотаксичких конструкција, које, већином, не функционишу на истом нивоу као типичне зависне реченице. Бавимо се *зависним реченицама којима се саопштава извор информације*, затим *зависним реченицама које се користе као устаљени изрази* а налазе се у склопу копулативног предиката, *зависним реченицама које служе као средство за успостављање текстуалне кохезије*, као и *нарочитим конструкцијама* у којима се глагол *имати* наизглед допуњава зависном реченицом.

У раду истичемо разлике у употреби ових конструкција у два корпуса. Бавимо се, такође, особинама говореног језика које су изражене

³ Истраживање је спроведено за потребе писања мастер рада одбрањеног на Филолошком факултету Универзитета у Београду 28. септембра 2020. године под менторством др Балше Стипчевића. Тема мастер рада је *Инвентар и употреба зависних реченица у разговорима и новинским текстовима*.

⁴ Један од критеријума приликом диференцијације језика јесте и медијум у ком се језик остварује: *говор* и *писање* (Klikovac 2008: 147). На овој опозицији заснива се разлика између два корпуса чијом се анализом у раду бавимо, те с обзиром на различите медијуме њиховог остваривања настојимо да их упоредимо на основу заступљености испитиваних нарочитих хипотаксичких конструкција и њихових особина. При представљању анализе користимо термине *говорени језик* (разговорни језик) и *писани језик* (у овом раду изабрали смо да разговорни језик упоређујемо са језиком новинских текстова, који припадају писаном језику). Сложеним питањем терминологије за означавање варијетета који се разликују према медијуму остваривања детаљно се бави Klikovac 2008: 147–185.

кроз хипотаксу: о питању повезаности зависних реченица са вишим јединицама, о прагматичким елементима говора уопште, па и његове хипотаксе, какви су оклевање, аграматичност и недовршеност. Закључке у раду изводимо у складу са знањима о особинама говореног и писаног језика.

2. Рад је, како смо већ напоменули, заснован на ширем истраживању, спроведеном на материјалу од укупно 2087 зависних реченица и сличних конструкција (разговорни корпус: 1082; новински корпус⁵: 1005)⁶. За ову прилику издвајамо из укупног корпуса само конструкције које не спадају у оквире дефиниције зависне реченице дате у граматички Л. Поповића (2012: 309). Размотрићемо три типа реченица пронађених у РК и НК које имају одлике и обележја зависних, али вредност независних реченица. Видећемо да ли постоји разлика у заступљености оваквих реченица у нашим корпусима и намеће ли се њихово присуство као упечатљива одлика неког од два анализирана корпуса.

Појам *псеудозависних реченица* код нас уводи Л. Поповић (1977: 154–163). У србистичкој литератури нарочито се разматрају следеће њихове врсте, које су се нашле и у нашем корпусу: *псеудофиналне (псеудонамерне)* (Поповић 1977, Ашић–Додиг 2015), *псеудовременске* (Поповић 2012, Кликовац 2018, Кликовац 2021, Кликовац 2022) и *псеудопоследичне* (Поповић 2012) реченице.⁷ Иако финалне и псеудофиналне, временске и псеудовременске, последичне и псеудопоследичне реченице имају извесну заједничку семантику, реченица која је наизглед виша и реченица која је наизглед зависна означавају засебне ситуације и могу се заменити напоредном реченичном конструкцијом (Кликовац 2018: 183). Размотрићемо у наставку примере из све три групе псеудозависних реченица на материјалу из оба корпуса.

1) Псеудофиналне реченице

Ова врста псеудозависних реченица има формална обележја намерних⁸ реченица, али не исказује циљ радње претходне реченице, као што је случај код намерних реченица, већ наставак радње исказане

⁵ За потребе целокупног истраживања инвентара зависних реченица у РК и НК прегледано је 40 новинских текстова објављених на сајту дневних новина *Политика* 2. марта 2020. године. У списку извора наводимо само новинске текстове из којих су ексцерпирани примери наведени у овом раду.

⁶ У даљем тексту РК (за разговорни корпус) и НК (за корпус из новинских текстова).

⁷ У раду „Нетипичне поредбене и начинске реченице са везником ‘као што’” В. Петровић анализира нетипичне случајеве употребе везника *као што* на примерима дела Л. Неђића, када се тај начинско-поредбени везнички спој не тумачи као показатељ хипотаксичке везе међу реченицама, већ има улогу напоредног везника (1986: 115–121). У нашем корпусу нису се јавили овакви примери употребе споја *као што*.

⁸ Термине *псеудофинална* и *псеудонамерна* зависна реченица сматрамо синонимним.

претходном реченицом, или њен исход. Наизглед надређена и псеудофинална реченица су повезане на ширем плану, припадају истом наративном току, временски (псеудофинална реченица је постериорна у односу на наизглед вишу) и еволутивно (псеудофинална реченица описује ситуацију која се надовезује на претходну) следе једна за другом, али се псеудофиналне реченице од правих зависних реченица разликују по томе што не показују сврховитост и крајњи циљ наизглед више реченице. Однос између наизглед више реченице и псеудофиналне реченице није хијерархизован, нити детерминисан (Поповић 1977: 155), њихове се садржине надовезују једна на другу. Ове реченице исказују фактички, а не планирани развој даље ситуације, какав је случај са правим финалним реченицама, а употребљавају се у приповедању (Поповић 1977: 154–163). Такође, њихова употреба у нарацији има и своје прагматичке ефекте, с обзиром на то да се „уместо једноставних конструкција користе лингвистички и когнитивно комплексније” (Ашић–Додиг 2015: 109). Наводимо примере из корпуса, а затим ћемо их прокоментарисати и покушати да одредимо које је уже еволутивно значење псеудозависне реченице, према Љ. Поповићу (1977: 157–159).

НК: (1) И славни „Гргеч” на крају овог низа, док није пресељен на другу страну чаршије, *да би његов трон и углед, а нарочито кухињу, баштинио напредним Србима омиљени „McDonald’s”* (П: 6). (2) Све у свему, реч је о снажном филму у којем првих пола сата чини увод у тему, а у наредна два Расулоф нуди узбудљив трилер неочекиваних обрта, води причу и до граница романтике, *да би филм завршио породичном драмом објединивши све драмске, жанровске и тематске компоненте у снажно финале* (П: 7).

Примери 1 и 2 су уједно и једини примери за псеудонамерне реченице које смо нашли у корпусу. Оба су из новинских текстова и имају обележје *да* и потенцијал. Т. Ашић и М. Додиг примећују да је фреквентност употребе потенцијала у псеудофиналним реченицама много већа од фреквентности употребе перфективног презента (2015: 108), што је невелики број примера из нашег корпуса и потврдио.

У примеру број 1 јасно је да ресторан „Гргеч” није затворен са намером да се на том месту отвори „McDonald’s”, већ псеудофинална реченица показује како се прича даље развијала. Из ширег контекста новинског текста читаоцу би било јасно да се псеудонамерном реченицом о отварању „McDonald’s” ресторана представља *кулминација* процеса смењивања домаћих занатских радњи страним. Псеудонамерна реченица искоришћена је као стилско средство (Поповић 1977: 157).

У примеру број 2 новинар говори о филмском заплету, а контраст између трилера са елементима романтике с једне и породичне драме са друге стране истиче употребом псеудозависне реченице, која би се могла

заменити независном реченицом која би са првом била координирана везником *a*. Овај пример упућује на *коначну фазу до које доводи развитак процеса* (Поповић 1977: 158).

Када говори о стилском и нормативном аспекту употребе псеудофиналних зависних реченица, Љ. Поповић каже да „svakako treba preispitati normativni stav prema ovim rečenicama, pogotovu kada se uzme u obzir da se one sreću kod brojnih pisaca” (1977: 163). Чини се да аутор имплицира да овакве реченице јесу више ствар писаног језика, што је наш корпус и потврдио, будући да се у РК нису јавили примери употребе псеудофиналних зависних реченица.

2) Клаузе са везницима *кад* и *док*

Ако систем предикатских реченица поставимо као континуум између независних и зависних, псеудовременске реченице са *кад(a)* (као и остале псеудозависне) нашле би се у сивој зони. Формално припадају временским реченицама, а њихово значење је значење независних реченица. Не служе, дакле, томе да се уз помоћ њих радња више реченице временски одреди (у смислу антериорности, постериорности, симултаности или мере времена), већ имају другачију улогу. Клаузе са *док* које анализирамо у овом раду вероватно би биле ближе полу на ком су независне реченице.

Када анализира из угла теорије прототипа значење речи *кад(a)* и *док* у приповедању, односно процес одвајања временских зависних реченица од једног пола континуума и њихово приближавање другом полу, Д. Кликовац (2018: 181–216) нарочито издваја развојну фазу у којој су некадашњи субординатори (*кад(a)*, *док*) у склопу псеудовременске реченице.⁹

Прво ћемо приказати примере псеудовременских реченица са *кад(a)*, пореклом само из РК, које припадају „сивој зони”, и прокоментарисати их. Затим ћемо приказати примере из НК, у ком се јављају само реченице са везником *док*.

а) Псеудовременске реченице са *кад* у приповедању

У РК јавиле су се псеудовременске реченице које имају обележје *кад*, а служе томе да „најаве догађај који долази изненада, неочекивано, (понекад и прерано) или доноси преокрет” (Кликовац 2018: 181), а користе се у приповедању.

РК: (3) Р: (Јој, једва сам дошла из куће. [...]) Ја да откључам врата... [...]) Само да вам испричам.) Ја откључам врата од мог излаза, *кад видим да сам заборавила прслук*. [...]) Ја да се вратим *кад поче туча испред врата*. [...]) Ја се закључам *кад они за моју кваку* па оће да будем сведок (РЈ: 106). (4) Б:

⁹ Ауторка описује и фазу у којој се *кад(a)* и *док* одвајају од реченице и постају текстуални конектори, а реченица се приближава супротној тачки на континууму. Примере из последње развојне фазе (када су *кад(a)* и *док* текстуални конектори, у писању одвојени запетама, ако их је у текстовима било) нисмо разматрали.

(Е, чекај да ти кажем / за старо босанско друштво...) Једно вече ми изашле, *кад они / иду улицом...* [...] И следећи дан, видимо ми / седимо у градској кафани Зора и ја, *кад долазе Миланче и Ница са две женске* (РЈ: 119). (5) С: (Слушајте, али гледајте!) Сад код мене / пре месец дана / били Јелкица и Мишко, унучад моје сестре, и деца се играла овде, нису много скакала, *кад она зове телефоном* (: „Комшинице, мени се дрма лустер, деца скачу.” А ја / да она чује не смичем слушалицу са ува / кажем „Јелкице, јел чујеш шта тета Ана каже. Оће да зове милицију. Има да се умириш” / и овако и онако) (РЈ: 133).

Приметили смо да у РК нема примера псеудозависних реченица са *док* у оваквој употреби – сви примери имају обележје *кад*. Ту је особину нагласила је Д. Кликовац говорећи о употреби речи *кад(а)* и *док* у приповедању¹⁰. Коментаришући ставове аутора који истичу реченице са *док* као равноправне са реченицама са *кад*, или тврде да је *док* у овој функцији у приповедању архаично, ауторка каже да су њено лично језичко осећање, а и примери из савременог корпуса показали да је *кад* обичније (2018: 181 и фуснота 3).¹¹

У пр. 3–5 Г живописно препричава догађаје у којима је учествовао и којима је сведочио. На пример, у пр. 3 псеудозависна реченица са обележјем *кад* не служи томе да смести ситуацију *откључати врата* из наизглед више реченице на временску раван, тј. не одговара на питање *Када откључавам / сам откључала врата?*, већ описује радњу која следи после радње *откључати врата* (Ја откључам врата, а затим видим да сам заборавила прслук).

Поставља се питање шта је то што говорника наводи на коришћење *кад* и *док* у приповедању. Иако би могао да надовезује независне реченице и њима образује приповедачки низ, говорник бира да користи оне са обележјима *кад* и *док* због тога што та обележја „црпе своју семантику из много конкретнијег, временског односа, због чега су сликовитија и у приповедању упечатљивија” (Кликовац 2018: 214). Конкретно, у нашим примерима из РК, *кад* у приповедање уноси неочекиваност, привлачи слушаочеву пажњу, а истиче и сукцесивност.

б) Реченице са *док*¹²

¹⁰ Како ауторка наводи, у питању је приповедање као приповедачки поступак у ужем смислу: низ догађаја који мењају стање ствари и који чине корак даље у развоју приче (Кликовац 2018: 181).

¹¹ Уп. примере 3–5 са: У томе стане хука сједне стране, *док се иза брда помоли један брк и у њему триста и шездесет и пет тичијих гнијезда* (Вук Стефановић Караџић: „Међедовић”, Српске народне приповјетке, gastko.rs).

¹² Постоје, наиме, јаки аргументи да се тип реченица које Љ. Поповић назива псеудовременским (са везником *док*), а не опредељује се даље у смислу (не)зависне природе везника *док* (2012: 359), могу јавити и на другом полу континуума између зависних и независних реченица – у њима је везник *док* напоредни везник. Као главни критеријум

НК: (6) Према последњим истраживањима десничарски блок који предводи премијеров Ликуд може да рачуна на 56 до 58 посланика, *док се Ганцовой Плаво-белој коалицији даје 56 или 57 места у Кнесету* (П: 1). (7) Једни реагују импулсивно чим приметите нешто што им смета, *док други „накупљају“ у себи овакве реакције*, па експлодирају када „кап преврши чашу“ (П: 5). (8) Ухапшен је М. К. (1978), надзорни орган Саобраћајног института ЦИП Београд због постојања основа сумње да је извршио кривично дело примање мита, *док су Н. Р. (1970) запослен у Саобраћајном институту ЦИП Београд, З. Љ. (1968) одговорно лице радње „Електро тим АМЗ“ и Т. Р. (1972) ухапшени због постојања основа сумње да су извршили кривично дело трговина утицајем* (П: 3).

У НК јавиле су се нарочите реченице са везником *док*. Овакве реченице немају улогу у развоју приче, померању приповедачког низа корак даље, као што је случај са претходно описаним псевдвременским реченицама које се користе у приповедању. Ове реченице не служе ни да покажу истовременост ситуације из више са ситуацијом из *док*-клаузе, као што је случај са временским зависним реченицама са везником *док* које означавају време у ужем смислу. Њихова улога је изражавање супротности (супротстављености, контраста) – реченицама из примера 8 заједничко је хапшење, али се разликују актери: М. К. са једне, а Н. Р, З. Љ. и Т. Р. са друге стране, као и разлози хапшења: кривично дело *примање мита* стоји наспрам кривичног дела *трговина утицајем*.

У нашем корпусу јавило се 16 примера у којима се налази оваква реченица са обележјем *док*¹³. Реченице са *док* у примерима формално имају особине правих временских зависних реченица. Међутим, значење није исто – наведене реченице са *док* исказују конфронтацију, као што је случај са реченицама координираним супротним везницима (Поповић 2012: 359). Припадност примера из нашег корпуса овој групи утврдили смо на основу параметара које наводи Д. Кликовац (2021: 91–104), а који утичу на две могуће интерпретације везника *док* (временска и контрастна), тј. одређује који су показатељи хипотаксичког или паратаксичког посматрања реченица са овим везником. Присуство параметара у корпусу у наставку ћемо опримерити.

Као први фактор ауторка издваја (не)истовременост између (наизглед) надређене и (псеудо)временске реченице са везником *док*: од

за одређење природе везника *док* ауторка наводи излазак из „домена времена“ (брисање истовремености између двеју клауза) и прелазак у „домен поређења“ (Кликовац 2022). Због тога не користимо термин псевдозависне временске реченице са *док* у овом раду.

¹³ О проблематици овог везника писао је из једног угла Милош Ковачевић, називајући реченице какве су у примерима 6–8 контрастним клаузама и одричући могућност да се оне тумаче као координиране. (Ковачевић 1998: 151–157). Супротно (контрастно) значење везника *док* интерпретирано је у литератури на различите начине, од тога да је *док* супротни везник, преко тога да је псевдозависни, до тога да је у питању прави зависни везник (в. више Кликовац 2021: 91).

укупно 16 псеудовременских реченица са *док* у нашем корпусу, 12 примера описује неистовременост између радње у вишој и зависној реченици. Истовременост са вишом реченицом се сматра обавезном одликом временских *док*-клауза (Танасић 2012: 209). У примеру 9 очигледна је неистовременост у излажењу претходних годишта часописа и *овог 27. годишта*, које је другачије од претходних.

(9) *Док су нека претходна годишта била посвећивана појединим просторима на којима се вековима у области културе и уметничког стваралаштва, посебно усмености, потврђивао српски народ: Херцеговини, Банату, Београду, као централном културном средишту Срба кроз векове, у више наврата Косову и Метохији, ово 27. годиште посвећено је српском народу у Црној Гори (П: 10).*

Други критеријум је постојање дисконтинуитета у дискурсу. Најчешће су у питању два различита субјекта у наизглед вишој и псеудозависној реченици, будући да субјекат типично означава тему реченице, а промена субјекта значи и промену теме (Кликовац 2021: 96). У 12 од укупно 16 реченица са *док* у нашем корпусу јављају се различити субјекти.

(10) *Дугачким шумским путевима шетају се углавном родитељи са децом у колицима и власници паса, док је део ове оазе у коме се налазе дрвене клупице и столови, идеалан за излетнике који желе да роштиљају (П: 9).*

Са друге стране, када су субјекти у двама реченицама подударни, обично постоји нешто друго што је у реченицама супротстављено. То могу, рецимо, бити лексички антоними (нпр. *велики* и *мали*, *мушкарац* и *жена* и сл.), али и нека друга супротност међу ситуацијама. Ауторка нарочито напомиње да је непостојање јасних супротности између елемената наизглед више и реченице са *док* типично за новинске текстове (Кликовац 2021: 97). У примеру 11 нема, дакле, јасне супротстављености, те се сматра да је „везник *док* у таквим примерима изгубио своју значењску специфичност и сведен је на стилску варијанту везника *a* [...] постао је један од новинарских клишеа – средство које служи за пуко надовезивање информација” (Кликовац 2021: 97). Примери попут 11, као што је и очекивано, присутни су у нашем новинском корпусу.

(11) *Критика је најбоље прихватила његову драму „Слатка сутрашњица” (1997), док је највећи комерцијални успех постигао еротским трилером „Клоу” (П: 11).*

Као следећи важан параметар ауторка издваја положај везника *док* у реченици, разликујући притом два положаја, иницијални и медијални. Она тврди да „кад има временско значење, везник *док* чешће стоји у иницијалном положају”, док је „супротно значење везника *док* тесно повезано са његовим медијалним положајем” (Кликовац 2021: 99). И наш корпус потврђује ову правилност: од укупно 16 примера, у 14 је

псеудовременска реченица са *док* у медијалној позицији (пр. 10 и 11 на супрот пр. 9).

Ауторка следећи параметар карактерише као најтеже ухватљив – типови ситуација означених клаузама. Наиме, да би се *док* разумевало као временско, потребно је да ситуација у *док*-реченици буде временски ограничена (Кликовац 2021: 100).

(12) Шафран је у свету познат као најскупли и најтраженији зачин који се прави од прашника само једне од многобројних врста, *док се три врсте гаје као украсне биљке*.

На пример, у примеру (12) из нашег корпуса ситуација у главној реченици није временски ограничена, те не може бити погодна за временско лоцирање друге ситуације, те се, поред тога што поседују различите субјекте (*биљка*) *шафран* и *три врсте (шафрана)*, супротна семантика црпи и из непостојања временског ограничења ситуације.

Као последњи параметар ауторка наводи видски распоред глагола (предиката) у клаузама. Када је у питању временска реченица са *док* у значењу времена у ужем смислу, њоме се обично означава да је нека ситуација истовремена са ситуацијом у вишој реченици. У погледу распореда глагола према критеријуму глаголског вида, ауторка каже да је и код супротних *док*-клауза могуће употребити све комбинације вида глагола као код правих временских зависних реченица (Кликовац 2021: 101). У нашем корпусу се јавља 14 примера са несвршеним глаголима и у наизглед надређеној и у реченици са *док*, док се у 2 примера јављају свршени глаголи у обе позиције. Иако би се на основу глаголског вида глагола у реченицама (углавном су у примерима глаголи и у наизглед вишој и у псеудовременској реченици несвршени) могло закључити да је реч о истовремености двеју ситуација, тј. правом временском значењу, у примерима у нашем корпусу супротност је заснована на другим, већ наведеним параметрима.

Одговор на питање које се намеће после размотрених крупних разлика између временских и *док*-клауза које анализирамо у раду – одакле долази могућност да се примарно зависни везник *док* понаша као напоредни и како је текао развој од временског ка контрастном значењу овог везника – налазимо у другом раду Д. Кликовац (2022: 147–166), у коме се детаљно бави развојном путањом супротног значења овог везника. Она сматра да је кључни моменат у развоју супротног значења везника *док* раздвајање двају домена у којима се он може наћи – домена времена (када означава истовременост) и домена поређења (када означава супротност). Ова два домена преплићу се у типичној употреби временске зависне *док*-клаузе за изражавање истовремености, јер су истовремене ситуације свакако супротстављене по неком елементу (нпр. различити су субјекти, радња и сл.). Међутим, супротстављеност није у првом плану

у ситуацијама у којима је циљ само предочити одвијање истовремених радњи. Она се постепено развија и преузима значењски примат у реченицама којима се првенствено изражава дискурсни дисконтинуитет, а затим и супротстављеност елемената. Ауторка се пита и „зашто је од свих временских, а и других везника управо везник *док* стекао могућност да означава супротност”, а затим претпоставља да је „контраст између двеју ситуација (или њихових компоненти) најочљивији управо онда кад су ситуације истовремене – обе у исто време ‘пред очима’” (Кликовац 2022: 161).

3) Псеудопоследичне реченице

Значење правих последичних реченица јесте карактеризација начина реализовања неке ситуације или исказивање квалитета или степена неке особине или појаве преко исказивања њихове последице. Посредством корелатива у вишој реченици, зависна реченица упућује на одређену компоненту ситуације коју, затим и експлицира (Поповић 2012: 335). Псеудопоследичне реченице са везничким спојем *тако да* не карактеришу ситуацију у наизглед вишој реченици: она је већ окарактерисана, већ исказују ситуацију која је напоредна са претходном и која би могла стајати у саставном односу. Како ситуација исказана псеудопоследичном реченицом са собом носи и степен сукцесивности и последичности у односу на претходну, реченице би могле бити повезане саставним везником *те* (Поповић 2012: 335–336). У наставку дајемо преглед појединих примера из РК и НК, које ћемо и прокоментарисати.

РК: (13) Б: Тамо увек дува неки ветрић / иза куће, *тако да је // на триес четири степена температура / овај / онда је ту свеже* (РЈ: 110). (14) С: А где ћете за Нову годину? Н: Знаш шта, размишљала сам како, ово оно, лево десно. Ја сам Драгани предлагала да буде у кући и на крају // неће бити...) У клубу ће бити / *тако да нећемо бити код куће* (РЈ: 125). (15) В: (Истра је божанствена. И друго, што су људи јако приступачни, љубазни, знаш / оно / као код своје куће. Чисто! Нигде папирић у граду да нађеш. [...]) Овај, *тако да је све у свему било јако лепо. [...]* *Тако да смо сами спремали клопу и знаш шта?!* (РЈ: 122). (16) С: (Ја сам [узела] једну дебљу, једну тању [кошуљу]. Добро, ако будеш 'тела још... јави... В: Јавићу.) С: Е, *тако да знаш, овај ...* (РЈ: 125). (17) М: Знате, комотна сам у њима / а топле су за ово време / *тако да...* (РЈ: 131)

Посматрајући примере из РК, дошли смо до следећег закључка: од 11 примера за псеудопоследичне реченице, пет их је у којима реченице са *тако да* стоје саме – нису у истој комуникативној реченици са привидно вишом јединицом. Управо се ова појава може тумачити као потврда за независну природу псеудозависних реченица.

Често се у разговорном језику реченица са *тако да* започне, а затим не доврши речима, већ вероватно ванјезичким елементима: ћутањем, уздахом, мимиком, гестом:

(17) М: Знате, комотна сам у њима (ципеле) / а топле су за ово време / *тако да...*

Када би говорник искористио читаву псеудопоследичну реченицу, пример би гласио отприлике:

(17а) Знате, комотна сам у њима / а и топле су за ово време / *тако да ћу их радо носити.*

Међутим, како је говорник у првом делу реченице већ навео све што му се свиђа код ципела, само је почетак псеудопоследичне реченице саговорнику довољан да разуме да ће се говорник одредити за те ципеле – једина логична последица навођења добрих особина ципела јесте њихово ношење, а да очекивање саговорника неће бити изневерено, сигнализира *тако да*. У НК јавиле су се три псеудопоследичне реченице.

НК: (18) Ако те нешто питају, не занима их апсолутно ништа о томе или их занима само суштина, *тако да је згодно научити да се кратко и јасно одговара на њихова питања* (П: 4). (19) То увиђа и сама особа која је тако реаговала, *тако да се често и сама осећа лоше након извесног времена када се смири и када друкчије сагледа ситуацију* (П: 5). (20) После Зеленовићевог и Пауновићевог пуча, Ђилас, Вук и Бошко су, уместо стратегије делегитимизације Вучића, ушли и фазу делегитимизације бојкота, *тако да се испоставља да је Драгољуб Мићуновић био врач када је упозоравао на такву могућност политичког суицида* (П: 9).

За разлику од РК, међу овим примерима нема недовршених реченица или псеудопоследичних реченица које стоје саме. У свакој се обележје може заменити са *па* или *те*.

3. У следећем одељку рада бавићемо се анализом зависних и наизглед зависних реченица које се из различитих разлога не могу сврстати у класификацију хипотаксичких конструкција чија је основа наведена дефиниција зависних реченица Љ. Поповића, као ни међу псеудозависне реченице. Неке од њих нису у надређену реченицу укључене као типични реченични чланови (субјекат, предикат, објекат, одредбе, допуне итд.), већ доносе информације на ширем, текстуалном плану: њима се саопштава одакле је информација преузета (**3. 1**)), или се њима успоставља текстуална кохезија (**3. 3**)). Неке се користе као устаљени изрази и пандан су одређеној лексичкој јединици (**3. 2**)), док се код последње групе (**3. 4**)) поставља питање тумачења и класификације наоко зависних реченица у конструкцијама са глаголом *имати* унутар хипотаксе.

1) Зависне реченице којима се саопштава извор информације

НК: (21) Увек је важно, *како наводи Сања Ристић Крајнов*, када имамо прилику да се бавимо овако драгоценим и значајним писцем (П: 2). (22) *Како је саопштено*, укупна вредност продаје и откупа стоке за целу 2019. годину износи 34,92 милијарди динара (П: 8).

Новински текстови неретко преносе речи именованог или неименованог извора. Уколико је идентитет извора познат, он се идентификује конструкцијама попут оне у примеру 21. Пример 22 представља конструкцију без вршиоца радње, како би се избегло идентификовање извора (Пипер и др. 2018: 657). И када је извор идентификован, не мора бити у питању једна особа, већ установа која даје информације, медијска кућа и сл. (*како кажу у предузећу „Бео чиста енергија“; како преноси Беоинфо*). У НК смо пронашли чак 11 примера, док овакве примере у РК нисмо пронашли. Може се рећи да су зависне реченице попут разматраних одлика писаног језика, нарочито новинарског функционалног стила, у ком је преношење информације читаоцима од кључног значаја.

2) Зависне реченице као устаљени изрази (копулативни предикат)

РК: (23) Б: То је *да не верујеш* (РЈ: 98). (24) Р: А онда је Норм дошао на ово / матурско вече, дошо у неком зеленом коцкастом оделу, *да ти се смучи живот*, еее (РЈ: 160).

У оваквим примерима значење зависне реченице еквивалентно је значењу одговарајуће лексичке јединице: *да не верујеш* = *невероватно*; *да ти се смучи живот* = *ружно*; неки од примера чести у савременом разговорном језику су: *да полудиш, да паднеш у несвест, прсте да полижеш, да повратиш* и сл. Међутим, иако се оваквим клаузама квалификује субјекат преко неке околности, ситуације или сцене, углавном типизирани и такве да у свести говорника буди позитивне или негативне асоцијације, значење саме реченице често се извлачи се тек на основу контекста: *хаљина је да паднеш у несвест* може се тумачити као *хаљина је лепа*, али и као *хаљина је ружна* (Пипер и др. 2018: 129–130). Такође, упечатљива је блискост ових реченица са последичним реченицама, недостаје им само корелативна реч: *хаљина је (ТАКВА) да паднеш у несвест*. Експресивност ових клауза доприноси њиховом коришћењу у разговорима (у РК 3 пр.), док се може претпоставити да се у типичном писаном језику овакве јединице неће често сретати.

3) Зависне реченице као средства за успостављање текстуалне кохезије

РК: (25) З: *Што се тиче меса*, нема проблема (РЈ: 137).

НК: (26) Само постављам питања која су се сама наметнула приликом рада на овој представи, а *када су одговори у питању*, плаше ме, јер могу да буду једноставни – да или не (П: 2).

У РК и НК присутне су зависне реченице које не функционишу на свом основном нивоу (да покажу намеру, услов, узрок одвијања ситуације више реченице и сл.), већ имају прагматичку вредност и служе успостављању текстуалне кохезије. У РК смо приметили 7 примера, док их је у НК 4. Заступљеност у оба корпуса говори о томе да овакве зависне

реченице нису специјализоване за само један медијум комуникације, већ да се користе и у писању и у говору. Реченице са „што се тиче...” потврђене су и у РК и у НК, док се реченице каква је у пр. 26 не јављају у РК (*када је у питању...*). Иако се у корпусу не јављају, претпостављамо да се, поред конструкције *када је у питању...* могу као средство за успостављање кохезије јавити и *када је реч о...*, *када говоримо о...*, *кад смо код...* и сл.

4) Конструкције са глаголом *имати*

РК: (27) К23: *Је л'имаш прасића да продаш?* (РЈ: 204); (28) О: Молим те Данице, пала сам из хемије, нико нема да ми помогне, могу ли доћи твојој кући? (РЈ: 106)

Конструкције са глаголом *имати* сличне наведеним примерима анализира Љ. Поповић (1984: 57–73) (уп. пр. (3) а) *Немамо шта да кријемо* (М. Селимовић) – *Ова књига има шта да понуди неспокојном духу данашњег човека* (НИН)). Основно значење конструкције је да показује (не) реализовање, односно, (не)могућност реализовања неке радње у ситуацији у којој се налази субјекат, с обзиром на (не)постојање компоненте ситуације потребне за реализацију радње. Иако се Љ. Поповић бави примерима који као компоненту ситуације потребне за реализацију радње имају упитну заменицу, његов начин закључивања можемо применити и на наше примере, у којима је та компонента одрична заменица *нико* и именица *прасићи*. У нашим примерима уочавамо конституенте сличне примерима Љ. Поповића: субјекат којим се именује потенцијални вршилац радње (пр. 27: (*ти*), пр. 28 имперсоналан, доминантна егзистенцијалност у глаголу *имати* (Поповић 1984: 63)), конституент којим се именује потенцијална радња (у нашим пр. *продати*, *помоћи*), конституент којим се именује природа проблематичне компоненте (у нашим пр. сама проблематична компонента: *прасићи*, *нико*) и глагол којим ће се идентификовати однос субјекта и проблематичне компоненте, као и однос субјекта и потенцијалне радње (*имати*) (Поповић 1984: 58). Проблематична компонента (*прасићи*, *нико*) са глаголом *имати* образују управни део конструкције, који као допуну има спој *да* + презент (Поповић 1984: 59).

Пратећи Љ. Поповића, закључујемо да се, иако се на први поглед може уочити њихово односно, па и циљно значење, ове јединице не могу сматрати зависним реченицама, већ нарочитим конструкцијама са глаголом *имати*, који у оваквим примерима обједињује своје егзистенцијално, модално и посесивно значење, те их сматрамо посебним конструкцијама (1984: 72).

4. У последњем сегменту анализе у овом раду представићемо и особине разговорног језика које се уочавају на хипотаксичком плану. Биће речи о питању повезаности зависних реченица са вишим јединицама и високим степеном њихове изолованости у разговорном језику у односу на

писани. Говорићемо и о прагматичким елементима хипотаксе разговорног језика: о оклевањима и лажним започињањима, као и о аграматичности и недовршености исказа.

1) Питање повезаности зависних реченица са вишим јединицама

а) РК: (29) Д: Обично људи, кад се каже „кичма је у питању”, па „операцију кичмене мождине”, замишљају бог зна шта тамо. *Да ће да ти изваде пола кичмене мождине* (РЈ: 176). (30) (П: Паа чуо сам. Д:) - *да ти то говоре*, али не знаш шта је то, је ли? (РЈ: 175)

Осетно слабија повезаност између зависне и више реченице се у спонтаном разговору, према Милеру, манифестује на два начина: говорник изговара реченице које би у писаном језику биле субординиране и које би садржале одговарајуће субординаторе као координиране, или, са друге стране, изговара реченице које наизглед имају особине зависних, али су независне (Miler–Vajnertova 1998: 76). Наши примери, чини нам се, илуструју управо супротну појаву. Говорник Д у примеру 29 завршава једну потпуну комуникативну реченицу. После завршетка додаје зависну реченицу која је допуна глаголу *замислјати* из прве реченице (у функцији правог објекта), то јест, ослања се на глагол из већ завршене реченице, коју доживљава као вишу. У примеру 30 говорник П изговара комуникативну реченицу која се у транскрипцији и завршава тачком. То, међутим, не спречава саговорника да се на његову реченицу надовеже тако што ће додати одговарајућу допуну глаголу *чути*: декларативну зависну реченицу у функцији правог објекта. Други пример одступа и од правила да „једну реченицу, било просту, било сложону, изговара један говорник” (Пипер и др. 2015: 12), јер у синтакси дијалога важе нешто другачија правила: саговорници често „саучествују у стварању дискурса”¹⁴ (Halidej 1989: 87), што доприноси утиску о фрагментарности разговора, када се као јединице за његову анализу узму краће секвенце.

б) РК: (31) В: То је постало помодно / *да се не држи много оног што је писац написао* (РЈ: 114).

У овом примеру зависна реченица је укључена на крају исказа. Природа хипотаксе разговорног језика је таква да се често, због стварања реченица у тренутку говора, говорници исправљају или накнадно додају делове исказа, лабаво везане за остатак реченице. Остаје питање коју функцију у реченици из примера има декларативна зависна реченица. Могла би бити и изрични атрибут у односу на заменички корелатив *то*, који катафорски упућује садржај клаузе (Пипер и др. 2018: 128) или субјекат, с обзиром на то да знак „/” у транскрипцији разговора упућује на паузу коју говорник прави када направи границу између појединачних клауза у нарацији (Savić–Polovina 1989: 62), те повезаност реченице

¹⁴ У оригиналу: What happens in dialogue is that the speakers share in the production of the discourse.

са корелативом након паузе слаби. Овакви су случајеви и све зависне реченице које стоје формално одвојено од више реченице у РК.

РК: (32) Л: *Јер* ако хоћеш тог тренутка да унесеш онда мораш или да платиш, па после захтеваш да ти врате паре (РЈ: 90). (33) О: (Он се купа буде по два сата у води плива, плива и јако му прија.) *Мада* мени више море уопште не прија (РЈ: 109). (34) Д: *Зато што, овај, ту смо на пола пута* (РЈ: 179).

2) Оклевање

РК: (35) Д: Међутим, чињеница је да су ови рекли да би се, према месту на коме се налази тај дискус, и тако даље, да они, гледајући као хирурзи, је л', који, овај, морају да мисле као хирурзи - *да они предлажу да се то можда - оовај, оперише* (РЈ: 176).

Оклевање и лажно започињање чести су прагматички елементи говора, а проистичу из његове спонтаности и линеарности. Доктор пацијенту у примеру 35 саопштава вест о томе да је за његову болест решење операција. Глагол *рећи* захтева допуну у облику декларативне зависне реченице. Међутим, услед оклевања да саопшти директан објекат и тиме пацијенту каже да је потребно да се оперише, доктор зависну реченицу започиње на следеће начине:

(35) Д: Међутим, чињеница је да су ови рекли да би се [...], да они [...], да они предлажу да се то можда – оовај, оперише.

Напетост говорника се, дакле, може уочити и у начину на који зависне реченице укључује у више јединице.

3) Аграматичност и недовршеност

РК: (36) Д: Тај контролни преглед и *даа сее уз помоћ лекова покушамо//даа- мало смиримо, да-да мало смиримо* и то знаш, једно дан-два, док не почну да делују лекови, па онда *да*, под условом наравно, ја очекујем у ствари *да је стање, овај, не-не, да нема погоршања* (РЈ: 177). (37) В: Како ће жена која треба дете у обданиште да води *ако сад један сат раније...* (РЈ: 97).

Из специфичне природе говора као процеса који настаје у тренутку комуникације проистичу и честе аграматичне, као и недовршене конструкције. У примеру 36 видимо чак 8 започетих зависних реченица, али је ретко која целовита или завршена. Овакве појаве настају управо због начина на који говорени језик у типичном случају настаје – спонтано, у тренутку говора, говорници су неприпремљени, деле барем неко заједничко искуство и поседују барем неко знање о теми, те често своје исказе и не довршавају, већ наставак реплике подразумевају. У неформалном говору ретко воде много рачуна о језичкој норми, те и на тај начин и показују блискост са саговорником – одсуство формалности повећава фамилијарност.

5. Да закључимо. У раду смо испитивали оне клаузе које се не могу укључити у оквире дефиниције типичне зависне реченице. На првом месту, то су *псеудозависне реченице* – појам који у поменутом раду уводи Љ. Поповић (1977). Приметили смо присуство трију врста оваквих реченица, које имају формалне одлике зависних, а функционишу као независне реченице, и чија се семантичка веза са наизглед вишом реченицом може интерпретирати као напоредни, а не зависни однос. Псеудофиналне зависне реченице са обележјем *да* и потенцијалом јавиле су се у НК. Примери које смо анализирали означавају, као и све псеудонамерне реченице, наставак радње исказане вишом реченицом или њен коначни исход, прецизније, за наведене примере уже еволутивно значење, према Љ. Поповићу: *кулминацију процеса и коначну фазу до које доводи развитак процеса*.

Псеудовременске реченице са везником *кад* присутне су у РК. Њихова основна улога је улога у приповедачком низу: најављују неочекивани догађај, преокрет и сл. Приметили смо и реплике говорника које се састоје од низања наизглед виших и псеудовременских реченица, које служе томе да у приповедање унесу динамику јер сам изворно временски субординатор *кад* семантички припада конкретном, временском односу.

Са друге стране, у НК су се издвојиле нарочите реченице са субординатором *док*. Овакве реченице не служе томе да померају ток приче корак унапред, као претходно описане псеудовременске реченице са *кад* пронађене у РК, нити показују истовременост двеју ситуација, као што је случај код правих временских зависних реченица са везником *док* са значењем времена у ужем смислу, већ имају улогу истицања конфронтације ситуација које имају неке заједничке елементе. У раду смо се дотакли развојне линије значења везника *док* од временског до супротног, пратећи радове Д. Кликовац. Такође, применивши параметре које ауторка нуди када је у питању разликовање временских зависних реченица којима се означава истовременост ситуација и реченица са *док* којима се истиче супротност, проверили смо припадност наших примера овој нетипичној групи *док*-клауза. Као најважнију појаву у вези са *док*-клаузама у нашем корпусу издвојићемо то што смо и ми приметили да се у новинарском језику у многим примерима употреба овог везника свела на стилску варијанту везника *а*, те се јавља и у примерима у којима не постоји стварна супротност, већ само дисконтинуитет у дискурсу (промена актера, радње и сл.).

У корпусу смо приметили и *псеудопоследичне зависне реченице*. Њихово обележје је *тако да*. У РК су се овакве реченице нарочито издвојиле и истакле као независне тиме што су се често у репликама налазиле самостално. Такође, приметили смо да су у РК овакве реченице некад и недовршене, што говори да је сама употреба субординатора

псеудопоследичних реченица сигнал саговорнику да треба да узме у обзир претходно изречено и да изведе закључак.

Осврнули смо се на још неке појаве које су се истакле у испитиваном корпусу: ситуације у којима зависне реченице којима се саопштава извор информације (НК); зависне реченице као устаљени експресивни изрази чије се значење може свести и на одговарајућу лексему, а ситуација из тих реченица служи томе да окарактерише субјекат (РК); зависне реченице које служе успостављању текстуалне кохезије и конструкције са глаголом *имати* и конструкцијом *да* + презент, које се не могу посматрати као зависне реченице.

Поменули смо и како се неке од особина разговорног језика виде на хипотаксичком нивоу. Примећене су у корпусу зависне реченице које као вишу јединицу имају јединицу коју изговара други говорник и која припада другој реплици, а говорник их сасвим исправно наставља, те је кроз ову појаву и потврђено да текст разговора настаје саучествовањем саговорника и међусобним допуњавањем. Примери у којима су зависне реченице започете више пута, преобликоване, а некад и незавршене, служе као примери за колебање говорника и, с прагматичке стране гледано, оклевање. На самом крају, издвојили смо и аграматичне и недовршене реченице, које су биле врло честе у РК.

Може се закључити да се разлике у хипотакси између изворно говореног и изворно написаног текста, намењеног читању, могу уочити и на невеликом корпусу, какав је наш. То указује на потребу за даљом анализом у овом правцу.

Литература

- Ашић–Додиг 2015: Тијана Ашић и Милана Додиг, „Особености псеудофиналних обрта у српском језику”, *Српски језик, књижевност, уметност, Зборник радова са Х међународног научног скупа*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, Књига 1, 2015, 105–113.
- Кликовац 2018: Душка Кликовац, *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кликовац 2021: Душка Кликовац, „Кад везник док има супротно значење”, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXIV/2, 2021, стр. 91–104.
- Кликовац 2022: „О природи значења везника док кад означава супротност (контраст)”, *Јужнословенски филолог*, 78/1, 2022, стр. 147–166.
- Ковачевић 1998: Милош Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд – Србиње: Рашка школа – Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
- Петровић 1986: Владислава Петровић, „Нетипичне поредбене и начинске реченице са везником ‘као што’”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 15/1, 1986, 115–122.

- Пипер и др. 2018: Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић и др. *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Поповић 1977: Љубомир Поповић, Намерне реченице у функцији напоредних, *Књижевност и језик*, XXVI/1-4, 1977, 154–163.
- Поповић 1984: Љубомир Поповић, „Конструкција са глаголом *имати* и упитном заменицом или прилогом”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XLVII–XLVIII/1–4, 57–73.
- Поповић ¹⁴2012: Љубомир Поповић, Синтакса, у: Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике, 206–386.
- Танасић 2012: Срето Танасић, „Зависне контрастне реченице”, *Из синтаксе српске реченице*, Београд: Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2012, 195–210.
- Halidej ²1989: Michael Halliday, *Spoken and written language*, Oxford: Oxford University Press.
- Klikovac 2008: Duška Klikovac, *Jezik i moć : Ogledi iz sociolingvistike i stilistike*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Miler–Vajnertova 1998: Jim Miller and Regina Weinert, *Spontaneous spoken language : syntax and discourse*, Oxford: Oxford University Press.
- Savić–Polovina 1989: Svenka Savić i Vesna Polovina, *Razgovorni srpskohrvatski jezik*, Novi Sad: Filozofski fakultet – Institut za južnoslovenske jezike.

Извори

- PJ: Svenka Savić i Vesna Polovina, *Razgovorni srpskohrvatski jezik, II deo : Tekstovi srpskohrvatskog razgovornog jezika*, Novi Sad: Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, 1989.
- НК: Политика онлајн: www.politika.rs, сајту приступљено 2. марта 2020.
- Списак цитираних новинских текстова:
- П: 1 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449063/Nova-izraelska-mrtva-trka>
- П: 2 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449023/Omaz-Momi-Kaporu-na-Vracaru>
- П: 3 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449067/Americki-san-na-javi>
- П: 4 <http://www.politika.rs/scc/clanak/448860/Spontanost-s-empatijom>
- П: 5 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449012/Bekstvo-od-proslosti-i-trange-frange-biznis>
- П: 6 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449028/Do-potpunog-oporavka-sve-je-duzi-put>
- П: 7 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449052/U-2019-prodato-i-otkupljeno-136-068-tovljenih-svinja>
- П: 8 <http://www.politika.rs/scc/clanak/448967/Predizborna-mapa-uma>
- П: 9 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449020/Stepin-lug-zapusteni-i-zaboravljeni-biser-prirode>
- П: 10 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449027/O-odnosu-Vuka-i-Njegosa>
- П: 11 <http://www.politika.rs/scc/clanak/449025/Atom-Egojan-gost-48-Festa>

**ON SOME ATYPICAL HYPOTACTIC CONSTRUCTIONS FOUND
IN SPOKEN LANGUAGE AND IN NEWSPAPER ARTICLES**

S u m m a r y

In this paper we tend to analyze specific hypotactic constructions found in spoken language and in newspaper articles. Two overviewed groups of texts differentiate between themselves by an original media of production: transcribed conversations are originally spoken, recorded and then written; newspaper articles are originally written. Examples found in corpuses can be classified into two groups. First ones are clauses that have formal characteristics of subordinate clauses, but carry the meaning of coordinate clauses: pseudo-final clauses, pseudo-time clauses, specific clauses with *dok* and pseudo-consequent clauses. The second group contains atypical subordinate clauses that do not primarily function on the same language level as typical subordinate clauses: subordinate clauses that are used for marking citations, subordinate clauses as textual connectors etc. We also single out the most important pragmatic characteristics of spoken language, shown in system of subordinate clauses: hesitation, false beginnings, ungrammaticality and incompleteness of clauses.

Key words: pseudo-subordinate clauses, spoken language, language of newspaper articles, syntax, pragmatics.